

izvještaji

Izvještaj s četvrtog Subversive Film Festivala Zagreb, 7.–24. svibnja 2011.

IZVJEŠTAVAJU – Toni Bandov, Josip Cmrečnjak,
Nino Čengić i Krunoslav Petrunić

Četvrti po redu Subversive Film Festival, pod naslovom *Dekolonizacija – Nove emancipacijske borbe* održan je u Zagrebu između 7. i 24. svibnja 2011. godine. Program se ove godine vremenski jasnije dijelio na filmski i teorijski dio, ali je tematska i idejna jedinstvenost zadržana. Filmski dio, održan između 7. i 14. svibnja, temeljio se na projekcijama indijskih, afričkih i postkolonijalnih etnografskih filmova te filmskoj školi o estetikama otpora. Od 15. do 24. svibnja je održana međunarodna konferencija, koja već tradicionalno donosi predavanja svjetski istaknutih ljevičarskih teoretičara, popraćena okruglim stolovima, predstavljanjima knjiga, a ove godine i susretom Svjetskog foruma za alternative. Upravo se na tom susretu ogledava i najveća razlika ovog izdanja Subversive Film Festivala od prethodnih: dok su prethodne kritički tematizirale užu ili širu već kanonsku povijesnu tematiku i njihovu relevantnost danas ('68., Kineska revolucija, socijalizam), ovogodišnje je izdanje bilo ponajviše posvećeno sasvim suvremenim narodnim pokretima koje se ne mogu sagledati s povlaštene povijesne distance, čiji je konačni doseg nejasan, ali koji se ne mogu ignorirati jer je njihov politički značaj i emancipacijski potencijal jasno prepoznat. U ovom tekstu donosimo pregled najvažnijih momenata u kritičkom rastvaranju dosad najaktualnije materije Festivala.

Počet ćemo sa Zygmuntom Baumanom koji je, uz predstavljanje knjige *Tekuća modernost* (Pelago, 2011.), održao predavanje naslovljeno *Ima li budućnost ljevicu?* čime je doveo u pitanje, a kasnije i argumentirao tezu da 'opozicija', odnosno tzv. projekt *trećega puta*, na europskoj političkoj sceni nema budućnost u vidu socijaldemokracije. Izuzev uskok kruga akademskih rasprava i sporadičnih konferencijskih okupljanja, čini se da je u praksi lijeva misao isuviše strašljivo i predoslovno prihvatila krilaticu M. Thatcher prema kojoj "nema alternative". Pravila igre kao 'velebna dostignuća' zapadnog neoliberalnog društva u kojem se, između ostalog, nejednaki tretiraju jednako, lijeva je misao prihvatila kao 'rukavicu bačenu u lice', rezignirano se natječući tko će 'bolje' provesti gore navedenu doktrinu. Misaona preokupacija oko postavljanja ideje socijaldemokracije na noge Baumana je, prema njegovim riječima, zaokupljala još od doba mladosti kada je programatsko pitanje bilo: *what is it to be done*, pa sve do zrelih godina kada ga zaokuplja pitanje: *who is going to do it*. Ono što se

promijenilo između ta dva razdoblja jest činjenica da je sama ideja socijal-demokracije izgubila svog historijskog 'agenta' – radničku klasu, koja je bila predodređena kao nositelj (r)evolucije. Međutim, unatoč provokativnom pitanju u naslovu, Bauman odmah na početku predavanja doskače i najavljuje da neće dati nikakav konkretan odgovor, čime se vjerojatno oslobodio napora mišljenja a slušateljstvo napora pozornog praćenja predavanja. Osim u zadnjih desetak minuta predavanja, kada je spomenuo pozitivan trend tj. 'izvlačenje' oko 25 milijuna Brazilaca iz siromaštva za vrijeme mandata predsjednika da Silve (program *Bolsa Família*), te Kine koja je odlučila dio 'kolača' ekonomskog rasta u posljednjih nekoliko 'refundirati' radnicima u nekom od oblika socijalnih davanja, većinu vremena je Bauman potrošio na svojevrsnu 'čitanku' (rekonstrukciju) momenata koji su doveli do topljenja konstituensa ideje socijaldemokracije.

Bauman je kroz predavanje podsjetio na procese koji stoje u podlozi 'rastapanja' radničke klase. Između ostalog je prvo spomenuo proces razdvajanja moći (mogućnosti da stvari budu učinjene) i politike (mogućnosti da se odlučuje koje stvari imaju biti učinjene). Zatim je naveo procese globalizacije (globalnog utjecaja moći), u kojima politika lokalno (p)ostaje 'funkcionalna' s prividom 'odlučivanja', ali bez moći koja bi bila garancija provođenja naumljenog. Tematizirao je procese deregulacije, oslobađanja tržišta državne kontrole (prebacivanje političkih problema na usko ekonomske) i procese individualizacije. Ovo posljednje je okarakterizirao kao rastvaranje integriranog društva; nametanje pojedincu da se sam nosi s *life misfortune* situacijama; prijelaz s društva proizvođača na društvo potrošača itd. Bauman navodi da je to, između ostalih procesa, dovelo do fragmentacije solidarnosti među radnicima u društvu paničnog traganja za zadovoljenjem, a zabavom i potrošnjom kao nositeljima tog zadovoljenja. Za razliku od pozicije manualnih radnika koji su bili samo *attachment to the machinery*, repetitivno upregnuti u beskrajno ponavljajuće sekvence radnji, deindividualizirani ali visoko solidarizirani, današnje radnike veže jedino disperzija fokusa, kako na radnom mjestu tako i u slobodno vrijeme, što pogoduje 'rastapanju' svijesti o položaju radnika u društvu.

Naposljetku, Baumanovo predavanje nije bilo nabijeno misaono promovirajućim tezama i lucidnim zaključcima, ali će zasigurno naći svoje mjesto unutar pozicioniranja historijske putanje ideja socijaldemokracije.

Slavoj Žižek, koji je gostovao na svakom dosadašnjem Subversive Film Festivalu, održao je predavanje pod nazivom *Situacija je katastrofalna, ali nije ozbiljna*. U svom već poslovičnom stilu analize društveno-političke situacije potpomognutoj živopisnim primjerima iz filmova, općih mjesta književnosti i viceva, Žižek je poseban naglasak stavio na impotenciju današnje ljevice. Argumentirajući primjerom vojne intervencije NATO-a u Libiji, tvrdi da radikalna ljevica ne bi nikada trebala ni preispitivati namjere velikih vojnih sila. Ni u jednom trenutku ne bi trebala posumnjati da je intervencija velike vojne sile na nekom području poput Libije vođena isključivo željom za ekonomsko-

političkom prevlasti i jačanjem vlastitog utjecaja unutar regije. Sukladno s time, zaključuje da je europska ljevica omekšala i ne predstavlja pravu prijetnju takvom sustavu; ona mu se zapravo prilagođava. Dotaknuo se i pitanja Europske unije, naglašavajući kako ne smijemo dozvoliti da nas ljudi poput Sarkozyja, Berlusconija i Angele Merkel uče o tome što je Europa. Europa koja smatra da je ugrožavaju imigranti nije Europa koja ima čvrste temelje. Takva Europa odbacuje univerzalizam, jednakost i kršćanske vrijednosti na kojima je sazdana. Ovdje Žižek na tragu Badioua afirmira univerzalizam kao vrijednost po sebi. U tom smislu jedinu pravu opasnost za Europu predstavljaju vodeći europski desničari koji, čineći cijeli niz pogrešnih političkih poteza, (podupiranjem javno-privatnog partnerstva i privatizacije u najgorem obliku, prakticiranjem represivne politike prema imigrantima itd.) destabiliziraju Europu na svim razinama i vode je u propast.

Okrugli stol *Značenje Magreba* uvelike je predstavljao sažetak problematike cijelog konferencijskog dijela festivala. Samir Amin i Mamdouh Habashi pokušali su približiti političku sliku arapskog svijeta, posebice u Egiptu, gdje je Habashi sudjelovao u svrgavanju Mubarakovog režima. Amin se suprotstavio medijskoj slici tih pokreta kao analognih pokretima u istočnoj Europi prilikom pada komunizma, naime da postoji zahtjev za zapadnom demokracijom i kapitalizmom. Po Aminovom sudu, ti su pokreti jasno antikapitalistički i antiimperijalistički, ali još uvijek ne znači da su oni socijalistički. O mogućnostima ujedinjenja borbi u arapskom svijetu i vlastitom iskustvu s ujedinjenjem ljevice u Egiptu govorio je Habashi. Slavoj Žižek je postavio pitanje o tome koliko je opravdano postaviti te pokrete na front globalnog antikapitalizma, zajedno s pokretima u ostatku svijeta, ako se ne može govoriti niti o jedinstvu u arapskom svijetu. Provokativnost tog pitanja nastavio je dijalektički održavajući tenziju između globalnog problema i lokalnih borbi te između lokalnih progresivnih i populističkih strana koji pokazuju kako je situacija samo potencijalno alterglobalistička, a opasna zbog moguće pobjede konzervativne i fundamentalističke strane.

Zygmunt Bauman je priznao ograničenost svog poznavanja situacije u arapskom svijetu, prepoznavši u njoj ipak ne samo političku nego i svojevrsnu 'egzistencijalnu revoluciju'. Više je govorio o promjenama pravila igre u kapitalizmu općenito, koji se s izravnog osvajanja netaknutih područja u razvoju svijesti o ograničenosti resursa prebacio na ekonomiju duga i ograničenja potrošnje. To je rezultiralo aktualnom krizom i promjenom u odnosu globalnog i lokalnog koji se mora istražiti kako bi se uvidjelo na kojim se razinama borba protiv kapitalizma uopće može voditi. O sličnom je problemu govorio i David Harvey: nadovezujući se na polemiku Amina i Žižeka o tome koja je uloga Kine i koliko je ona imperijalistička sila, postavio je pitanje o tome je li pravi neprijatelj kapitalizam ili imperijalizam, koji se po njemu u posljednjih dvadesetak godina sve više razdvajaju, što se ponajviše vidi po tome koliko su SAD deindustrijalizirane u to vrijeme i koliko ih je kriza pogodila. Usprotivio se i pojednostavljenoj slici monopolističkog kapitala,

govoreći o globalnoj plutokraciji kao trenutno vladajućem stanju. Središnje pitanje, oko kojeg su se i ostali sudionici složili, jest kako ljevica odgovara na promjenu tih objektivnih uvjeta u političkom i ekonomskom svijetu, promjenu koju nužno ne slijedi promjena političke subjektivnosti.

Antonio Negri se u svom predavanju osvrnuo na talijanski marksizam šezdesetih godina, utjecaje francuskog poststrukturalizma te djelatnost Rani-
era Panzierija i pripadnike njegova kulturno-političkog kružoka. Neortodok-
sni marksizam prožet fenomenološkim tendencijama kojeg su razvili doveo je do radikalne reinterpretacije pojmova rada i prakse kakve je poznao klasični marksizam. Kao posljedica novog tumačenja pojavljuju se njihove nešto slo-
ženije inačice, vrijednosni rad i generička djelatnost. Vrijednosni rad odgovara produktivnom radu i zakonu vrijednosti, dok generička djelatnost uključuje sve društvene aktivnosti koje oblikuju polje produktivnog rada. Ona je ujedno i najvažnije područje razvoja modernog kapitalizma: za razliku od prethod-
ne kapitalističke stvarnosti, ograničene na svijet rada u užem smislu riječi, talijanski marksisti zapažaju da pojam radne snage više ne zauzima središnju poziciju unutar sistema njima suvremenog kapitalizma. Mjesto radne snage i materijalne proizvodnje u kapitalizmu preuzima želja za oblikovanjem i proi-
zvodnjom nematerijalne sfere svijeta, što znači da kapitalizam prelazi od isko-
rištavanja prirodnih dobara na iskorištavanje društva i kulture. Iz tog razloga u jednom trenutku sve postaje objektom kapitalizma pa shodno tome borba protiv njega poprima još zahtjevniji karakter. Sam podmetnut kapitalu, socija-
lizam predlaže povratak izgubljenoj prirodi, zanemarujući činjenicu da se na taj način željeno oslobođenje ne može postići. Jedinu pravu alternativu Negri i drugi fenomenološki marksisti vide u premještanju borbe na razinu unutraš-
njosti struktura koje su u nju uključene. Borba protiv kapitalizma na taj način postaje borbom protiv radničke klase, socijalizma te konačno i samog rada, a time i borbom koja, jednom okončana, omogućuje potpuno novo promišljanje rada i “novi humanizam nakon smrti čovjeka”.

Istaknuti profesor antropologije na Diplomskom centru Gradskog sveu-
čilišta u New Yorku (CUNY) te idejni začetnik pokreta Right to the City, David Harvey, održao je vrlo zanimljivo predavanje pod nazivom *Emancipacija od čega i od koga?* Kao platformu u okviru organizirane antikapitalističke borbe te kao svojevrsan lajtmotiv cijelog predavanja mogli bismo izdvojiti sljedeću opasku: “As Marx teaches us, capital is not a thing, it’s about the flow of value. Cut the flow and capital is... fucked!” Harveyjevo predavanje bilo je podijelje-
no u dva segmenta. U prvom je Harvey oslikao podlogu, odnosno iznio glav-
ne argumente iz knjige *The Enigma of Capital*, ispreplićući ideje iz spomenu-
tog djela s empirijskim podacima uočenim u početku (vidljive) krize, (napose bankrotom braće Lehman u rujnu 2008.), te u njenim daljnjim etapama. U drugom dijelu predavanja Harvey se pozabavio problemom urbanizacije te posebice gradom kao *par excellence* prostorom za emancipatorske strategije. Kasnije je u predavanju i pokazao kako i gdje bi ustvari trebalo ‘presjeći’ sam *flow* tj. izmještanje kapitala.

Jedan od glavnih argumenata iz knjige *The Enigma of Capital* je da kapital nikada sâm ne rješava svoju imanentnu proturječnost (križu) nego je izmješta u dvojakom smislu; s jedne strane se izmještanje odvija iz jednog sektora u drugi, a s druge strane iz jedne geografske lokacije u drugu. Na tom tragu leži i analiza posljednje krize toka kapitala gdje je primarno mjesto 'infarkta' bilo spekulativno tržište nekretnina tj. financijski sektor i to je bio problem ekonomske naravi. Međutim, izvlačenjem financijskog sektora teret krize prebačen je u sferu političkog tj. 'prelio' se u obliku vanjskog duga države. Većina država zahvaćenih recesijom iskoristila je tu situaciju (kao izliku) za daljnje smanjenje javnih davanja.

Nadalje, zanimljiva je Harveyjeva interpretacija slijeda događanja od 1970-ih naovamo, što nazivamo procesom neoliberalizacije. Kriza iz 1970-ih bila je dvojaka, kao (samo) još jedna u nizu kriza akumulacije kapitala ali, kako naglašava Harvey, i prijetnja kapitalističkoj klasnoj moći koja je bila ugrožena državnom regulacijom te godinama provedenom *welfare state* politikom. 'Protunapad' kapitala bio je utemeljen na dvama važnim segmentima oko kojih su se lomila koplja. Postoje dvije vrste troškova koje kapital nikako ne želi pokriti (internalizirati) nego ih uporno pokušava prebaciti u tuđu domenu odgovornosti. Prvo, kapital se ne želi nositi s činjenicom degradacije okoliša uslijed akumulacije kapitala, te drugo, ne želi se nositi ni s onim što Harvey zove troškovima socijalne reprodukcije ili pitanjem zdravlja, obrazovanja, brige za djecu, stare, nemoćne itd. Od 1970-ih naovamo, kapital se 'pobunio' i od tada pokušava pod svaku cijenu eksternalizirati ta dva segmenta. Prema Harveyju, eksternalizacija se odvijala dvojako, s jedne strane prebacivanjem poslovanja na mjesta gdje nema internalizacije (Kina, Tajvan, Vijetnam itd.) te s druge strane putem političkog pritiska na instrumente koji su i primorali kapital na internalizaciju tih 'troškova'. Na tom putu Harvey nalazi teorijsko uporište za lijevu misao, naime da bi ljevica trebala biti koherentna oko rezolutnog zahtjeva da kapital mora snositi sve 'troškove' degradacije okoliša i društvene reprodukcije. Odnosno, kako je bilo rečeno, internalizirati te aspekte. Harvey je kasnije napomenuo da kada bi se primoralo kapital da pristane na internalizaciju tih 'troškova', kapital bi bio na rubu samoukidanja i to je jedan od, kako kaže Harvey, *smooth* oblika emancipatorske borbe.

Na podlozi gore spomenutih opservacija, Harvey kaže da je s tim usko vezana potreba promišljanja reorganizacije urbanog načina života, osmišljavanje alternativne produkcije i reprodukcije svakodnevnog života. Pritom je nužno zaobići dosadašnju reprodukciju baziranu i vođenu isključivo akumulacijom kapitala i to bilo mjesto na kojem se odvija gore spomenuto 'presijecanje' uobičajenog toka akumulacije. Kako je odvijanje urbanizacije kroz historiju igralo veliku ulogu u samom procesu akumulacije kapitala, tako, kaže Harvey, ona igra i ključnu ulogu u strateškom osmišljavanju emancipatorske strategije za 21. stoljeće s gradom kao glavnim mjestom i poprištem klasne borbe.

Okrugli stol pod nazivom *Je li Balkan novi Magreb?* trebao je pod tim kontroverznom naslovom ispitati mogući doseg eksplozije otpora prema postojećoj politici Zapada i općenitije zahtjeva za promjenom postojećih načina političkog djelovanja koji se pojavljuju u zemljama Balkana. Nažalost, različitost kako specijalnosti tako i pozicijâ i razinâ diskursa pojedinih sugovornika rezultirao je prebrzim promjenama tema i nedovoljnom konstruktivnošću rasprave. Boris Kanzleiter, u ime Rosa Luxemburg Stiftung i Vedran Horvat, u ime Heinrich Böll Stiftung-a uglavnom su predstavili djelatnosti i poglede institucija kojima pripadaju i tek naznačili ulogu sektora nevladinih udruga u političkom polju. Haris Golemis s Instituta Nicos Poulantzas koncentrirao se na situaciju u Grčkoj, naglasivši ulogu i nemoć Europske unije i MMF-a u razrješavanju situacije. Te su institucije samo nastavak dugotrajnih i slojevitih povijesnih procesa pretvaranja Balkana u Drugo, konkretnije ekonomskog uništavanja i pretvaranja u 'jug' kako bi se onda naknadno pokušao uključiti kao periferija Zapada, dodatno je naglasila Biljana Kašić. Mate Kapović i Žarko Puhovski sukobili su stajališta o situaciji u Hrvatskoj. Za Kapovića su pojave poput prosvjeda u Varšavskoj, radničkih štrajkova i prosvjeda protiv Vlade Republike Hrvatske, koji su organizirani u više navrata, jasni pokazatelj prestanka političke šutnje naroda i odbijanje neoliberalnog kapitalizma i politike Europske unije. Puhovski je pak pokušao argumentirati kako je značaj tih događaja puno manji, prvenstveno zbog ideološke dezorijentiranosti tih prosvjeda u kojima paradoksalno sudjeluju međusobno nekompatibilne političke strane, odsutstva konkretnih političkih opcija te, na nešto višoj teorijskoj razini, nepromišljenosti politike uopće.

Povlašteni subotnji termin ove godine dobio je Terry Eagleton, poznati književni teoretičar i neslužbena zvijezda ovog izdanja Festivala. Predavanje naslovljeno kao *Mitologije Marxa* zapravo je ekstenzija svježije izdane knjige pod naslovom *Zašto je Marx bio u pravu?* (Naklada Ljevak, 2011). Tema predavanja i nije neka novost budući da je poziv na izvorno čitanje Marxa festivalski lajtmotiv, što je inače dobro poznato na ovim prostorima. No u ovom slučaju je ona dobila jednu lucidnu i eruditnu verziju koja je meandriranjem kroz filozofiju, književnost i povijest izmahnula terminološkim okovima što je predavanje učinilo popularnim a sadržajem dovoljno poticajnim za sve vikend-ljevičare. Da je nužno skidati talog koji se svako malo nakupi na tumačenju Marxove teorije iz prakse njegovih baštinka, instruktivno su svjedočila pitanja iz publike na kraju izlaganja. Cijelo predavanje dalo se svakako čitati u ključu stvaranja prikladnog odgovora lijeve misli na novonastalu i *nastajuću* situaciju vezanu uz kolaps globalnog financijskog tržišta, no ono svoj izvor ima i mimo tih događaja, svraćajući pogled na dva pojma – povijest i zaborav opresije. Radi se naime o prevladavajućem mišljenju koje marksizam vidi kao mrtvog i politički nemoćnog. Eagleton se pita – zašto je to tako? Takvo mišljenje gleda staljinizam kao logičnu posljedicu Marxovog projekta i stoga ga apriori odbija. Eagleton smatra da su takva loša sjećanja dovela do današnje političke paralize Marxove misli kojoj takve naslage

ometaju prodor na površinu sa svrhom novog, neopterećenog iskustva čitanja i tumačenja. Zbog takvih sjećanja potrebno je još jednom aktualizirati povijest koja bi mogla pokrenuti ma kakav oblik 'proleterijata' na djelovanje. Jedan važan aspekt toga čini i naš odnos prema prošlosti. Eagleton navodi citat W. Benjamina koji postaje kamenom temeljcem za daljnja promišljanja, a kaže: "Ne snovi o oslobođenim potomcima već sjećanja na potlačene pretke tjeraju ljude na pobunu." Kao tome pripadajuća metafora poslužio je Benjaminov anđeo povijesti koji unazad nošen prema Raju ima cijelim svojim putem pogled fiksiran na užasavajući tok povijesti. Takvu sliku je važno imati pri svijesti, jer uvijek kada tlačitelj dolazi na vlast on taj pogled nastoji okrenuti u drugom smjeru – smjeru prividnog napretka koji se ustvari očituje kao zaborav opresije čime perpetuira eksploataciju. Prema Freudu svaki takav pokušaj obrtanja završi u ponavljanju već počinjenog te je stoga potreban ogroman napor kako bi se ono prikriilo. U tom začaranom krugu nikakva emancipacija ne može nastupiti sve dok se pogled ne suoči s Meduzinom glavom prošlosti. Zbog toga vladari, kako bi maksimalno sanirali utjecaje koje prošlost može vršiti, priskaču reduciranju sadržaja: na baštinu, pripovijesti, robu, tehnološki trijumf ili kraće rečeno na – muzej.

Pitanje koje se postavlja jest: može li se tragički narativ tlačenih aktualizirati? Odgovor se nalazi u pretvaranju njihove žrtve u pretpovijest za (socijalistička) vremena koja tek trebaju doći. Ta socijalistička vremena nisu nikakve diktature, centralizacije i istrebljenja, već sloboda, ne od rada kako se to znalo tumačiti, nego sloboda prema svim smjerovima potencijalnog razvoja. U prestanku robovanja radu otvara se prostor za realizaciju vlastitih potencijala *radi* njih samih. Jedan od važnih faktora pri tome činit će i radikalni redizajn naših želja, danas ideološki uvjetovanim. Prema Eagletonu, gradnju jedne takve svijesti dodatno otežava postmoderna misao (prema kojoj je on izrazito kritičan) jer demonizira mnoge pojmove važne za izgradnju takve baze – ponajviše moć ali i bilo koji oblik vjere u smislu nužne asertivnosti koju ova odmah proglašava dogmom.